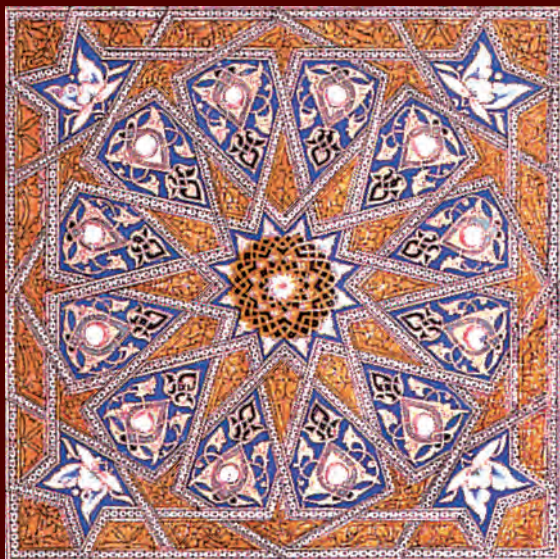

Masnaví

Básně vnitřního smyslu

Džaláleddín **Rúmí**
Balchí

*Já hazrate Mouláná...
O svatosti Mouláná Džaláleddína
Bůh posvět' jeho tajemství!
Ve formě dervíšského klobouku.*

مشوئی معنوی
Masnaví
Básně vnitřního smyslu

مولانا جلال دین رومی
Džaláleddín Balchí
Rúmí

Výbor
z Masnavíje ma'naví,
gazelů a čtyřverší

DharmaGaia
Praha 2001

KATALOGIZACE V KNIZE — NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Džaláleddín Rúmí, 1207–1273

Masnaví: básně vnitřního smyslu: výběr z Masnavíje ma'naví, gazelů a čtyřverší / Džaláleddín Balchí Rúmí; [vybral, přeložil, předmluvu, doslov a vysvětlivky napsal Jiří Bečka; verše přebásnil Josef Hiršal]. — 2., rozš. vyd. Praha: DharmaGaia, 2001. — 237 s.

297.1 * 297 * 165.613 * 821.222.1–1

* Džaláleddín Rúmí — 1207–1273 — Masnaví-i ma'naví

* súfismus — učení — stol. 13.

* islám — učení — stol. 13.

* islámská mystika — stol. 13.

* islámská filozofie — stol. 13.

* perská poezie — stol. 13.

* perská poezie

* komentovaná vydání

* studie

Překlad, úvod a doslov © Jiří Bečka, 2001

Přebásnil © Josef Hiršal, 1994

ISBN 80–85905–91–4

Král perských mystiků

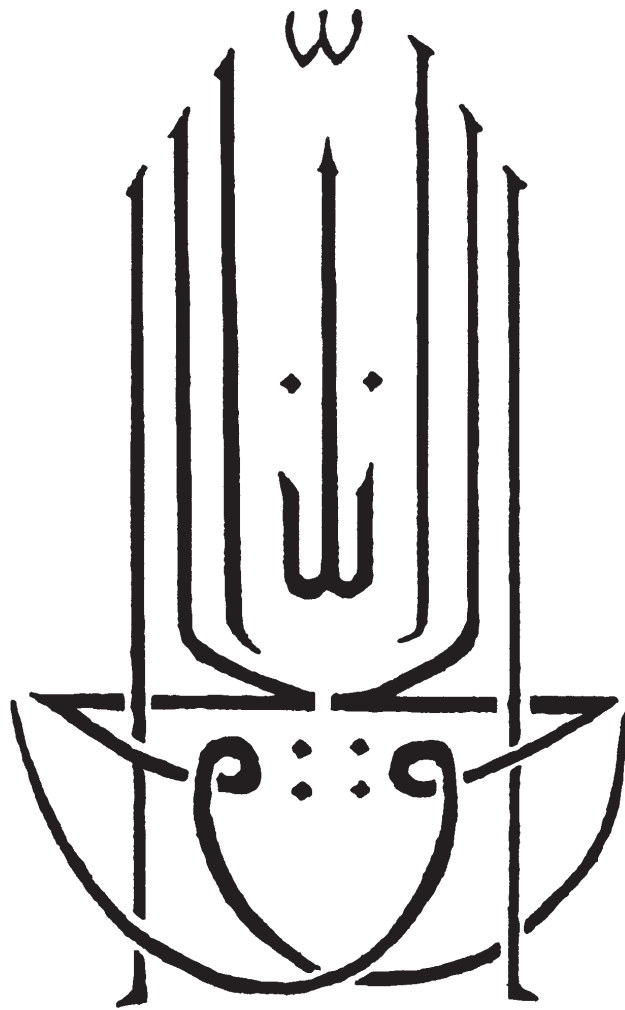
Od 20. let 13. století byla vystavena Střední Asie a brzy nato i ostatní oblasti íránské kultury nesmírným strádáním a ztrátám. Čingischánovo krvavé tažení vyhladilo z povrchu země mnohá proslulá a bohatá města a zpustošilo kvetoucí a úrodné oblasti protkané důmyslnými kanály.

Krátce před touto pohromou se r. 1207 narodil v balchské provincii zaujímající dnešní severní Afghánistán a jižní Tádžikistán Džaláleddín Mohammad, jehož jméno podle rodiště bývá doplněno přízviskem Balchí. Rodina však opustila včas Střední Asii, odešla na západ a usadila se posléze v maloasijské Konyi, hlavním městě provincie Rúm. Odtud další, v Evropě velmi běžné jméno Rúmí. Brzy nato Čingischánovy hordy zaplavily Střední Asii — r. 1220 se vzdala

Buchára, padl Samarkand a podle historika Džovejního v Balchu se obyvatelstvo nepostavilo na odpor, přesto však bylo vyhnáno za městské hradby, rozděleno do skupin přidělených jednotlivým vojínům, kteří je pobili.

Poezie v perském či darí jazyce, která je kulturním dědictvím Íránců, Tádžiků v Tádžikistánu i Afghánistánu a do jisté míry i řady dalších národů Předního východu, měla v době příchodu Rúmího do Konye třísetletou tradici — a byli to v 10.–12. stol. převážně východní básníci, kteří založili její slávu: Rúdakí od Pandžakentu v dnešním Tádžikistánu, mystik Abolhasan z Balchu, Ferdousí z Túsu, básníci z Ghazní v Afghánistánu — na Mahmúdově dvoře v 11. stol. údajně působilo čtyři sta básníků, mezi nimi Onsorí, Farrochí, Manúčehrí. Poezie byla od samého počátku pod silným vlivem islámské mystiky, který měla v islámském světě, a především také u Íránců, obrovský význam ve všech projevech lidské existence a také v literatuře.

Islámskou mystiku, *tasavvof*, v Evropě zvanou zpravidla súfismus, nelze shrnout do jediného systému. Skoro každý význačný vedoucí *súfí* nebo *moršed* se ubíral vlastní cestou a tuto cestu zdokonaloval v diskusích se svými žáky a následovateli — *morídy*. Někteří vytvářeli kompromisy (nebo se tak aspoň tvářili)

*Aná al-haqq — Já jsem pravda.
Výrok mystika al-Halládže. Zrcadlová forma.*

s islámskými dogmaty, jiní budovali učení, která byla v příkrém rozporu s oficiální islámskou teologií — sem patří např. učení bagdáského Halládže, krutě popraveného r. 921 pro tvrzení blízké myšlenky, že člověk je inkarnací Boha. Za mnohé další oběti uvedeme

Madždoddína Baghdádího, který byl pro své súfijské blasfémie utopen v Amúdarji r. 1209. Islámské ortodoxii se přičilo pochopitelně také to, že mystici ukazovali nepotřebnost prostředníků pro styk s „nejvyšší pravdou“.

Islámský asketismus se objevil asi velmi brzy po vzniku náboženství. Na počátku to bylo zřeknutí se světa, odchod do ústraní, poustevnický život, kult záhrobního života, jemuž se věnovali tzv. *vahídové* či *adíbové* už za omajjovských chalífů (661–749). Tomuto postoji pomáhají četné výroky Koránu o „dvou světech“, přičemž daleko důležitější je ten druhý — posmrtný. Zdrojem súfismu byl u některých přívrženců odpor proti strohým dogmatům oficiálního islámu — podle jedné skupiny současných badatelů však súfismus vůbec není v rozporu s náboženskou ortodoxií, nýbrž naopak je nejortodoxnějším jevem v islámu — je jeho krystalizovaná podstata. Náklonnost k súfismu měli hlavně příslušníci íránských národů — mnozí mají zato, že právě íránská psýché jeví sklon ke spiritualismu a k náboženskému hloubání, k touze srdce a duše po nekonečnu. Na rozdíl od křesťanské mystiky byl súfismus daleko rozšířenější mezi všemi vrstvami obyvatelstva v Íránu, v Turecku i v dalších islámských oblastech. Podle Islámské encyklopedie ještě v těchto dnech asi tři procenta islámského obyvatelstva jsou

příslušníky některého súfijského řádu s tím, že podíl bude daleko vyšší, připočtou-li se jejich příznivci. Vliv na utváření a zdokonalování súfijské ideologie měly dále překlady řecké filozofie. Zejména za chalífy Ma'múna došlo k překládání děl řeckých filozofů, ale i jiných naučných spisů do arabštiny — byly to převážně spisy novoplatoniků, omylem připisované Aristotelovi. Na jejich pozicích stál také význačný islámský teolog, Íránec Abú Háméd Ghazálí (1059–1111) v Evropě už ve středověku známý jako Algazel — také z díla Mistra Jana Husa. Jeho spisy najdeme i v historických knihovnách v Čechách. Ghazálí vynaložil snahu vytvořit novou podobu ortodoxního islámu na základě umírněného súfismu a vytvořil tak eklektický náboženský systém spojující mystické prvky s islámským traditionalismem a racionalismem.

Významným střediskem súfismu už od 10. stol. byla oblast Chorásánu a Mávaránnahru — území dnešního severního Afghánistánu a bývalé sovětské Střední Asie — vliv na utváření súfijské ideologie totiž evidentně měli také manicheismus — učení Máního (216–276) — a konečně i buddhismus. Obojí bylo velmi rozšířeno ve Střední Asii až do arabské okupace, která přinesla v 7. stol. islám. V chorásánském Balchu např. vynikli Abú Saíd ibn Abolchejr nebo súfí vysloveně íránského ražení Bájazíd (Abú Jazíd) Bistámí,

jehož otec byl ještě zoroastrovec. Bájazíd byl jedním ze zakladatelů učení o dvou stupních, jimiž procházejí súfijové — zřeknutí se a splynutí — což právě ukazuje na vliv buddhismu. Vzorem byli konečně také křesťanští mnichové, kterých tehdy na území Předního východu bylo mnoho. Ostatně sám Korán se ve třech súrách hlásí ke křesťanům a k sabejskému gnosticizmu a první asketi, jako Chalífa ibn Jaman, byli zřetelně pod jeho vlivem. Název *súfí* vznikl asi kolem r. 200 hidžry a všeobecně se přijímá, že jde o odvození od slova *súf* — vlna, protože první asketi oblékali zvláštní vlněné obleky. Súfijové byli označováni epitetem „chudý“, což je u Peršanů *darvīš* a u Arabů *faqír* — tato slova přešla do češtiny jako derviš a fakír.

Tasavvof — súfismus je islámské mystické učení, jež však překročilo rámec islámu a v krajních formách se jeví jako samostatný mysticko-filozofický systém. Je to učení, které uznává jen existenci Boha a všechno ostatní považuje za jeho emanaci. A vychází také z možnosti přímého duchovního spojení s božstvím. Súfismus sám sebe chápe jako duchovní zdokonalování vlastní osoby s cílem dosáhnout vyšších vlastností, jako jsou neskonalá bohobojnost, absolutní altruismus, skromnost, oddanost. K základním principům *tasavvofu* patří živelná, neotřesitelná víra v možnost bezprostředního, intimního poznání Boha

a styku s božskou podstatou. Bůh znamená vyjádření dokonalosti a krásy, kterou obdivující člověk vyhledává, a tím sám také dociluje duchovní dokonalosti a je schopen splynout s nejvyšší pravdou. Mystické učení vychází z bezprostředního splynutí súfího se Stvořitelem — člověk se stává jeho přítelem či obdivujícím milencem, což je v rozporu s ortodoxií, s Koránem, který ve 3. súře říká: „Nikdy mne nespatriš.“ Podle súfíů člověk nosí v srdci reflex Boha a po mostě lásky k člověku kráčí k lásce ke světlu, jež vrhá onen reflex. Tak musí duše urazit předlouhou cestu, která vyústí v nekonečném světle. Pro súfího je nekonečné bytí, jehož jednou tváří je absolutní dobro a druhou absolutní láska. A důležitým není náboženství, nýbrž právě ta láska, ta víra. Rúmí se vyjadřoval, že všechna náboženství jsou paprsky jediného slunce. Spojení s Bohem lze docílit přivedením do extáze či vnitřního osvětlení seslaného člověku „kráčejícímu boží cestou s láskou v srdci, přičemž duše tlumočí slova Milovaného — Alláha“. Nesmíme ovšem zaměňovat skutečného *súfího*, *moršeda* a jeho *morída*, *dervíše* za tuláka, žebráka a dosti často podvodníka, který v ulicích předovýchodních měst předstíranou zbožností působí na srdce a kapsy věřících.

Zdůraznění jednoty Boha a lidské duše znamená, že v člověku je něco božského, a svým obsahem se

jeví makrokosmem a formou mikrokosmem. Závažným důsledkem tohoto myšlení je panteismus, který postavil individuum na vysoký stupeň v hierarchii hodnot. Teoretik súfismu Mohammad Šabistarí a autor traktátu *Mer'átolmoħakkekin* píše: „Kamkoli se podíváme, tam je boží tvář. Ani jedna část světa není zbavena této štědrosti.“ Opírá se přitom o 57. súru Koránu, kde se praví: „Ať jste kdekoli, on je s vámi.“ Tento panteistický směr podle Jana Rypky vrcholí právě u Rúmího.

Džaláleddín Rúmí vyznával *tasavvof* založený na propracované teorii a přivedl k dokonalosti některé jeho kladné stránky, jako jsou uznání jedinství existence a láska ke všem jevům života a světa i pochyby o potřebě obřadů. Spolu s tím však odmítal i filozofii a rozum, protože lidské vědění, zvláště vzhledem k poznatkům o Bohu, je omezené a chabé. Užitečnější je oddat se s láskou Bohu než nadýmat se vědou. Propagoval také smír mezi *šaríatem* a *taríkatem* — mezi oficiální teologií a cestou súfijů. Z jeho učení je patrná tolerance a svobodomyšlnost. Obracel se často k prostým lidem, k řemeslníkům, mezi nimiž měl své nejbližší duchovní přátele. Zachovaná korespondence dokládá, že poskytoval pomoc nemajetným a opuštěným.

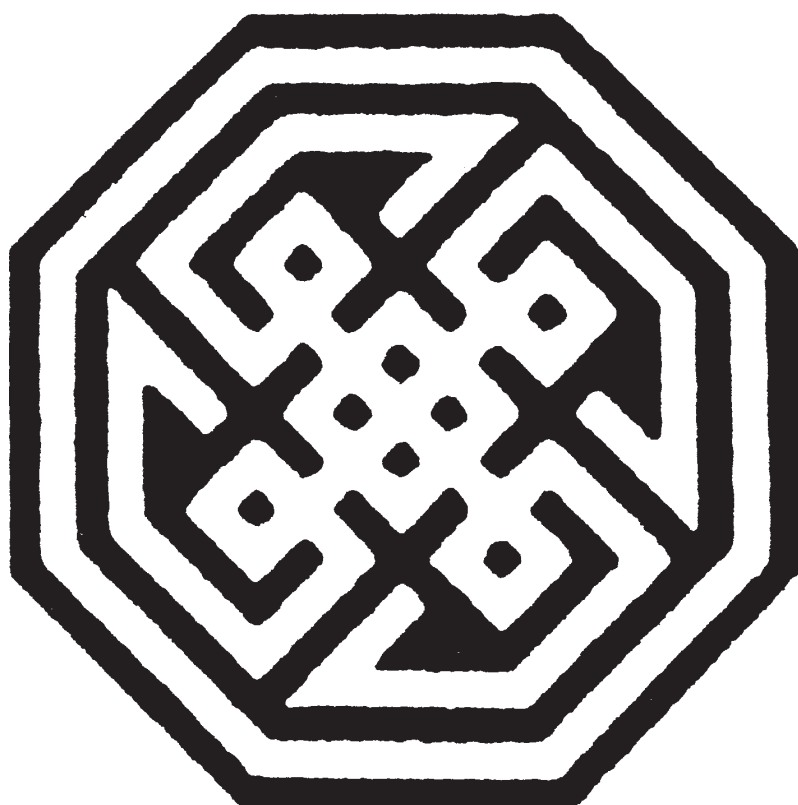
Pozoruhodné jsou jeho verše o vývoji lidské duše ve stále nových variantách:

*Pohled, zemřel jsem jako kámen a vzešel jako rostlina,
zemřel jako rostlina a stal se zvířetem.
Zašel jsem jako zvíře a povstal jako člověk,
proč se bát smrti, už nebudu ničím menším.
Až zemřu jako člověk,
získám tím andělská křídla
a jako anděl opět budu obětován,
abych se stal, jak chápu, božím dechem.*

Přesvědčení o vnitřním propojení všech přírodních jevů a o tom, že svět se vyvíjí, je závažný moment — nese s sebou ovšem také myšlenku, že smrt neznamena absolutní nebytí, nýbrž přechod v další, vyšší stav. Rúmí se ve svém myšlenkovém světě přibližuje Bohu v tom, že smrt znamená osvobození od fyzické existence a svět je syntéza odporujících si prvků. Proto vše v tomto světě je podmíněné a relativní a výsledkem vzájemného snažení, což vede k realistické charakteristice světa. Současně takové myšlenky vnesly do islámu duchovnost, změkčily jeho přísný racionalismus, donutily podívat se jinak na člověka, jeho úlohu a místo ve společnosti a přírodě.

Džaláleddín Mohammad se narodil podle nejnovějších poznatků nikoli přímo v městě Balchu, nýbrž v obci Vachš, severně od řeky Amúdarja v tehdejší balchské provincii, dnes na území jižního Tádžikis-

tánu, 30. srpna 1207. Není však vyloučeno datum dřívější — sám Rúmí ve *Fihi má fihi* líčí obléhání Samarkandu r. 1212 jako očitý svědek. Ke jménu bývá připojeno pojmenování Balchí podle rodiště a Rúmí podle místa, kde žil převážnou část života. Avšak v Íránu je znám především pod jménem Moulaví (titul učence a příslušníka řádu moulaví) v Turecku často Mevlana (Náš pán). Rúmího otec Mohammad ebne Hosejn Baháeddín Valad nesl v Balchu čestný titul *Soltánololamá* — Sultán učenců; o jeho učenosti svědčí legenda, podle níž mu titul udělil sám prorok Muhammad ve snu, který měli všichni učenci v Balchu jedné noci. Kolem roku 1215 (podle jiných 1218 nebo 1219) opustil Baháeddín s rodinou a skupinou svých učedníků Balch — podle některých *tazkir* — literárních antologií — kvůli nepřátelství, jež mu projevoval tehdejší panovník Chvárazmšáh. Spíše však proto, že si byl vědom nebezpečí, jež představovaly mongolskotatarské hordy valící se z východu. U starých historiků se vypráví, že skupina utečenců se zastavila v Nešápúru, kde žil poslední svá léta významný mystik Farídeddín Attár, a ten odevzdal nadějnému Džaláleddínovi své dílo *Asrárnáme* (Kniha tajemství). Po vykonání pouti do svatých míst, Mekky a Medíny, žila rodina nějakou dobu v Damašku a Halabu. V polovině roku 1220 dospěli do Rúmu — oblasti v Malé Asii, kde tehdy vládla

*Čtyřstranné zvolání Huva — On, tj. Bůh.
Písmo kúfí.*

saldžúkovská dynastie v míru a relativním hospodářském a kulturním rozkvětu. Centrem byla Konya (někdejší Ikonikum), rušné kulturní město, kam se uchýlila řada dalších emigrantů ze Střední Asie. Rodina se usadila nejdříve ve městě Laranda, kde žila asi sedm let. Ujal se jí vládce Bahrámšáh, kterému předtím věnoval ázerbájdžánský básník píšící persky Eljás ben Júsof Nezámí svou poému *Mahzanolasrár* (Pokladnice tajemství). Posléze byl Baháeddín Valad pozván Saldžúkovcem Aláeddínem Kajkobádem do Konye. Panovník tehdy po úspěších v bojích s Byzancí a křižáky kolem sebe shromažďoval učence z mnohých míst. Baháeddín Valad se stal v Konyi r. 1228 hlavním duchovním a učitelem v ústřední mešitě pro čtyři tisíce osob. Brzy však zemřel a na jeho místo nastoupil syn Džaláleddín. Ten se už předtím r. 1225 oženil s Gouharchátúnou, dcerou samarkandského učence, který rovněž uprchnul do Malé Asie před mongolskou invazí.

V mládí se Džaláleddín zabýval převážně arabskou poezií a méně *tasavvofem* — do této vědy ho důkladně zasvětil až bývalý Baháeddínův žák Borhánoddín Mohakkek z Tabrízu. Roku 1244 pak zasáhl hluboce do Rúmího života příchod súfího Šamseddína (Slunce náboženství) z Tabrízu — údajně spolu seděli po šestnáct měsíců v Džaláleddínově domě při madrase a diskutovali bez ohledu na jídlo, pití

a jiné potřeby. Íránský znalec Badíozzamán Forúzánfar se vyjádřil, že „slunce lásky a pravdy náhle vrhlo své paprsky na Džaláleddínovu čistou duši, a tak ji zapálilo, že jeho oči byly oslněny tou září“. Zdá se, že Šamseddín šířil šíitskou věrouku. Šamseddínova osoba byla opředena četnými legendami a konkrétních zpráv o něm je pramálo — něco se zachovalo v jeho *Makálát* (Články), sepsaných z jeho výroků žáky po učitelově smrti. Byl to patrně potulný súfí — dervíš, v době příchodu do Konye snad už šedesátiletý, který při svých cestách diskutoval s četnými mystiky Předního Východu — mezi nimi také s Velkým šejchem Ibn Arabím, významným teoretikem súfismu té doby. Šamseddín ho však prý považoval za oblázek vedle Rúmího, který byl perla...

Obyvatelstvo Konye a především Džaláleddínova rodina a jeho učedníci nesli nelibě, že jejich učený mistr se stýká s pochybným dervíšem, věnuje mu takovou důvěru a podléhá jeho vlivu. Šams to vycítil a snad z obavy o život jednoho dne nepozorovaně opustil město. Zdrčený Džaláleddín po slibu těch, kteří Šamseddína vyštvali, že upustí od svého nepřátelství, vyslal svého, tehdy devatenáctiletého syna Soltána Valada, aby jej vyhledal. Ten ho zastihl v Damašku a přivedl jej zpět do Konye, kde došlo ke vzrušujícímu setkání — odpovídá tomu verš z *Masnaví*:

*Nejen žíznivý prahne po vodě,
ale také voda vyhledává žíznivého.*

Džaláleddín oženil Šamse s dívkou, která žila v jeho domě, aby ho udržel v Konyi, avšak nechť k Šamseddínovi rostla v rodině i mezi Rúmího žáky. Když pak Kímijá, Šamsova žena r. 1248 zemřela, Šamseddín znovu zmizel beze stopy. Podle jedněch odešel, podle historika Aflákího byl zavražděn Džaláleddínovými blízkými, snad mladším Džaláleddínovým synem Aláeddínem, a pohřben. Pozdější archeologický průzkum prokázal možnost Aflákího líčení. Džaláleddín dvakrát odešel hledat Šamseddína — ovšem marně. Tušil potom pravděpodobně, co se událo. Když jeho syn Aláeddín zemřel, odmítl účastnit se jeho pohřbu. Budiž poznamenáno, že Šamseddín zasáhl velmi hluboce do islámské lidové tradice, takže do současné doby se celá řada míst od Turecka po Indii pyšní Šamsovým náhrobkem.

Odloučení se výrazně odráží v Džaláleddínově tvorbě. Šamseddín může být přirovnáván k jiskře, která vyvolala plamen, jímž byla Rúmího básnická aktivita.

Džaláleddín se potom sblížil s jiným súfím, negramotným konyjským řemeslníkem Saláheddínem Zarkúbem, jehož jméno často nacházíme v Rúmího

verších. Ani Zarkúba nepovažovali konyjští za hodna Rúmího přátelství — ten však r. 1258 zemřel. Velmi blízký byl Rúmímu také Hosámeddín ebne Hasan Achí Tork Čelebí, pocházející ze středních konyjských vrstev — část jména Achí svědčí o tom, že jeho otec byl členem bratrstva sdružujícího nižší vrstvy obyvatelstva. Rúmí byl ve styku také s mocnými a bohatými osobnostmi, patřil mezi ně například i všemocný Mohíeddín Parváne, který na sebe strhl faktickou vládu v Rúmu, ale přesto se považoval za Džaláleddínova duchovního učedníka.

Rúmí položil základy novému súfíjskému řádu. Jelikož měl ve velké oblibě zpěv, hudbu a tanec, vložil tyto prvky do *samá* — súfíjského rituálu. Řád se později nazýval *moulaví* nebo *moulavíje* — řád tančících dervíšů. Tanec symbolizoval obíhání atomů kolem svého jádra a oběh planet kolem Slunce. Přiváděl účastníky do extáze (*vadžd*), k sjednocení s „věčnou pravdou“.

Je závažné, že ortodoxie obecně hudbu a tanec odmítala a např. hanbalitský teolog 12. stol. Ibn al-Džouzí v knize *Talbís iblís* (Ďáblovo pokušení) líčí barvitě jeho zhoubnost. Podobné názory vyslovil Šimon Lomnický z Budče ve svém spise *Tanec aneb traktát skromný o Tancy bugného těla pachtowanj yak gest sskodliwý pohorssliwý* roku 1597. Účastníci obřadu oblékali (a do-

posud oblékají) černé pláště přes bílé roucho a vysokou plstěnou čapku. Na počátku obřadu vykonají tři kruhy proti směru hodinových ručiček, přičemž zdraví a velebí představeného řádu. Pak se při hudbě dají do kroužení jednak kolem své osy a současně ve velkém kruhu s jednou rukou směřující k zemi a druhou rukou k nebi — připomínají moly kroužící kolem plamene. Jeden dervíš řídí rychlost kroužení. Po doznění hudby se tanec náhle zastaví a následuje dlouhá melodická modlitba.

Řád *moulaví* byl spjat s *fotovvatem*, starým společenským hnutím nižších vrstev obyvatelstva ve městech, především z řad řemeslníků krejčích, tkalců, zelinářů, kovářů apod., kteří usilovali o čestné vystupování, vzájemnou pomoc, ochranu slabších. Sepětí je patrné i z toho, že řád *moulaví* převzal do svého arzenálu právě zpěv písní a tanec a že představiteli řádu byly často osoby z řad řemeslníků. Někteří Rúmímu předhazovali, že se stýká s nízkými, špatnými lidmi. Na to on podle Aflákího odpovídal: „Jsou-li to kolem mě dobří lidé, stávám se jejich učedníkem. Jsou-li však špatní, přijmu je za své učedníky.“

Pevné stanovy dal řádu *moulaví* až Džaláleddínův starší syn Soltán Valad, jehož *Valadnáme*, velká persky psaná poéma je věnována především vypsání života děda Baháeddína a otce Džaláleddína. Soltán

قدیس سرہ
یا حضرت مولانا
کتبہ الجھیر الشیخ محمد زکی المولوی عملاً ۹۲

Já hazrate Mouláná — O svatosti Mouláná!

Písmo ta'líq.

Valad však psal už také turecky a je zpravidla řazen mezi zakladatele západoturecké literatury.

Už roku 1243 porazili Mongolové saldžúcké vojsko na hranicích Rúmu a sultanát ztratil svou plnou samostatnost. V druhé polovině 13. stol. se politická situace v Malé Asii rapidně zhoršila — bylo stále zřetelnější, že Saldžúkové ztratili svou moc ve prospěch Mongolů, a také ve vnitřní politice docházelo k vysilujícím feudálním potyčkám, a tím k hospodářské stagnaci. Mnozí prozíraví lidé začali opouštět Konyu, odcházeli především do Sýrie a Egypta. Unavený Džaláleddín Rúmí obklopený přáteli a žáky zemřel 17. pro-

since 1273 — před jeho smrtí došlo v Konyi k záchvěvům půdy, což Džaláleddín údajně komentoval slovy: „Země je hladová. Brzy se jí dostane tučného sousta a pak se upokojí.“ Pohřbu, podle líčení Soltána Valada, se účastnili také křesťané a židé, kteří velebili Rúmího jako Ježíše, jako Mojžíše... A od té doby stále, do dnešních dnů, proudí poutníci z okolí i ze vzdálených míst k jeho náhrobku v Konyi — ten byl později překlenut velkorysou stavbou, tzv. Zeleným chrámem, s velkým klášterem a knihovnou.

Jan Rypka se v *Dějínách perské a tádžické literatury* vyjádřil, že súfíjové se projevovali především veršem, který zakrýval odchylky od islámu tím, že operoval stálou hrou mezi metaforou, symboly a doslovností. Súfíjská symbolika byla zbraní súfíjů i nesúfíjů proti reakci. A kromě toho přední východní znalec vyslovil názor, že „tasavvofem nedotčený gazel může být růží, ale bez vůně...“, půvab vidí právě v mnohovýznamnosti veršů. U Rúmího mohou těžko vzniknout rozpačky, zda jeho tvorba je súfíjská, nasycená nadpozemskými jinotaji, či nikoli. Proto také Rúmího dílo patří k těm, jež byla mnohokrát komentována a vysvětlována mnohými východními učiteli v Íránu, Turecku, Střední Asii i v Indii.

Džaláleddín Rúmí se podle záznamů syna Soltána Valada zapřísahal, že dlouho neměl nejmenší

chuť věnovat se poezii, protože ji nepovažoval za hodnou provozování, že „v jeho očích nebylo horší činnosti než poezie“. Později se však Rúmí vyjádřil, že právě poezie se stala jeho hlavním posláním.

Časově prvním Rúmího dílem je *Díváne Šams*, Šamsův díván, zvaný také *Díváne Kabír*, Velký díván. Byl napsán po Šamseddínově zmizení. Obsahuje přes tři tisíce gazelů a asi dva tisíce čtyřverší — celkem třicet tisíc veršů. Jsou to verše vzrušené, v nichž je inspirace Šamseddínem zřetelně naznačena tím, že do závěru většiny gazelů je vloženo Šamsovo jméno — tím je naznačeno, že Šams nezmizel beze stopy, nýbrž že promlouvá dále verši. Sbírka obsahuje verše, v nichž autor „nebral almužny od lidí, nýbrž vyprávěl to, co velelo srdce“. Je to hymnus všeobjímající lásky. Formálně je často obtížné zjistit, ke komu se básník obrací — k Alláhovi, k milence, nebo snad k panovníkovi či jeho vezírovi. To zesiluje ještě okolnost, že v perštině zájmeno ani sloveso nerozlišují gramaticky rod. Súfíjové ovšem verše přijímají v mystickém smyslu a tak také byly zřejmě míněny, díváme-li se na ně v kontextu celé Rúmího tvorby. Je však možné, aby čtenáři pokládali hlavně některé gazely za zcela nedvojsmyslnou intimní lyriku. Podporuje to také Rúmího vazba na slovník každodenního života, někdy s podivuhodnými zvraty. Jazyk je zpravidla plynulý a dosti prostý.

Nejproslulejší Rúmího dílo je *Masnavíje ma'naví* (Poéma se skrytým smyslem) často zvaná jen *Masnaví*. Je to didaktické dílo o dvaceti šesti tisících veršů rozdělených do šesti sešitů — *daftarů*, které však člení dílo jen podle doby vzniku. Rúmí je napsal mezi roky 1258 a 1270. *Masnaví* je pokládáno za jakousi encyklopedii islámské mystiky, ale současně je pokladnicí lidových legendárních příběhů, bajek, anekdotických historek, které pak často inspirovaly tvůrce perské kulturní oblasti do nejnovější doby. Rúmí napsal *Masnaví* na výzvu svého oddaného a oblíbeného učedníka Hosámeddína pro osvětlení súfíjských idejí, jimiž by se měli řídit členové řádu *moulaví*. Hosámeddín byl údajně po léta neustále v učitelově společnosti a zaznamenával jeho verše, ať je vyslovil na ulici, v lázni, doma či při tanci svého řádu. Pak je přednesl a mistr je upravil do konečné podoby. Nasvědčuje tomu i poslední příběh *Masnaví*, jemuž chybí logický závěr — jsou to asi poslední verše, které mohl Hosámeddín zaznamenat. Ústředním motivem *Masnaví* je vztah mezi milujícím a milovaným — láska vše osvětluje a oči milujícího vidí všude krásu. Dílo obsahuje mystické úvahy a modlitby, jež jsou často doloženy pro snadnější pochopení — a snad i osvěžení čtenáře či posluchače — zajímavými, vtipnými, někdy humornými až lechtivými historkami. Autor charakterizuje *Masnaví* také jako

„trh jednoty, kde kupující mohou dostat duchovní potravu i vzácné rubíny a zdroje života“. Poéma je dokladem Džaláleddínova širokého vzdělání. Najdeme tu mnoho obrazů z Koránu, z Bible (Muhammad, Adam, Mojžíš) — íránský badatel o Rómím zjistil, že šest tisíc veršů *Masnaví* a *Dívánu* jsou prakticky perské překlady koránických veršů. Jsou tu četné události z prorokova života, hodně bajek a historek je čerpáno také z klasického souboru, známého i z české literatury (*Pravidlo lidského života*, Praha 1528). Najdeme tu dále náměty z Ezopa, tak např. bajka o starém psu a lakomém Arabovi je také v českém Anonymově podání a Rúmího příběh O ptáku a lovcí je zcela shodný s prozaickou povídkou O ptáčníku a ptáku v Ezopových fabulích Jana Albína v prostějovském sborníku z r. 1557. O slonovi, kterého popisují svérázně — tentokrát slepci — vyprávěl už Sanájí a o muži, který vážil kočku, když hledal maso, píše později také ve verších Abdorrahmán Džámí. Námět o kupci a pytlech písku použil afghánský, paštsky píšící spisovatel Gulpáčá Ulfat a o nezrušitelnosti osudu (mladík utíká před smrtí do Isfahánu) psal také Jean Cocteau. Nejrozsáhlejší vyprávění našeho souboru Zajíc a lev o 858 verších uveřejnil jako stručnou indickou bajku v próze Jaroslav Dohnal r. 1914 v časopise Český svět. To jsou příklady za mnohé.

V *Masnaví* se také odráží soudobá hrůza z krvavého mongolského tažení i zvláště mocných, jako je tomu ve verších o člověku, který se cítí ohrožen, když nařídili chytat na ulicích osly, protože se obával zvláště ze strany těch, kteří jsou pověřeni vykonat příkaz. Tyto verše však mohou být vyloženy i tak, že člověk nemá zapomínat na své vyšší postavení v přírodě a na své sepětí s nejvyšší moudrostí. V básni O lvu a zajíci ukazuje krutou nadvládu a také možnost se jí zbavit. Z básně Vyprávění o zahradníkovi, sufím, bohoslovcí a sejjedovi je patrná nechuť k nepoctivým bohoslužebníkům. V leckterých podobenstvích tedy nacházíme velmi realistické vylíčení stavu společnosti. Často se ovšem diskutuje o lásce a modlitbě, o problému svobodné vůle a předurčení — myšlenky, jež zastávala dvě protichůdná hnutí *džabříje* a *kádaríje*, jako tomu je v poémě O lvu a zajíci. Skladba celého díla nemá jednotný řád, střídají se části naplněné mystickými, občas velmi skrytými úvahami s prostými příběhy, jež lze také oddělit jako zábavné veršované povídky. Současně však i v nich je ukryta hluboká mystická moudrost. Vážný smysl, který autor přičítal *Masnaví*, je patrný z úvodních lyrických veršů nazvaných Píseň o rákosu, jež je rovněž dokladem Rúmího lásky k hudbě. Píseň potom napodobovalo tisíce veršů perské, turecké a indoislámské poezie — rákosová píšťala je

Chvála proroka Muhammada.

Kaligrafie osmánského sultána Mahmúda II. (1785–1839).

symbolem duše, která byla oddělena od věčné podstaty bytí jako rákos od rákosiště. Také zde je vyjádřeno zřetelně súfíjské přesvědčení, že stvoření byla kdysi dávno spojena s Bohem, s původcem všeho bytí, a že až stvoření světa způsobilo rozdvojení.

Rúmí se vyjadřuje, že *Masnaví* není s to odhalit veškerou pravdu. Mystikové jsou v téže situaci jako ti, kteří měli popsat slona v temné místnosti. „Plnou

bdělost srdce nemůže vypsát ani sto *Masnaví*, ale přeci jen je oslovením, do něhož proudí božské vlny...“ A Rúmí praví dále, že čtyřicet velbloudů by nebylo s to odvézt knihu, kdyby napsal vše, co je v jeho mysli o této věci. A kdyby měl vysvětlit tajemství lásky inspirované Bohem, kniha by byla ještě osmdesátkrát objemnější. Zajímavý je názor současného íránského filozofa Hosejna Nasra, že v určitém smyslu se navzájem doplňují dvě velká díla perské poezie: Ferdousího *Šáhnáme*, vysoké epické poémy Íránců o předislámském období, a *Masnaví*, vysoká poéma o období islámském, epopej, v níž se střetnutí přesunulo do nitra duše člověka.

Ke svým přátelům se Rúmí obracel v prozaických rozpravách díla *Fíhi má fíhi* (V tom je, co v tom je). Jsou to neuspořádané rozmanitosti — výroky, které sepsal po otcově smrti syn Soltán Valad. Rúmí v nich dává pokyny pro vztah k lidem, vybízí v nich své učedníky ke správnému chování. Nepříliš lichotivý obraz poskytuje o ženě. Tak např. ve *Fíhi má fíhi* čteme: „Mistr prohlásil: Ve dne v noci se sváříš se svou ženou a snažíš se zlepšit povahu své ženy a její nečistotu očistit skrze sebe. Bylo by lepší, kdyby ses jí očistil, než abys ji očišťoval sebou. Vychovávej se skrze ni. Jdi za ní a přijímej vše, co říká, i když je to podle tvého názoru absurdní. Ačkoli žárlivost je vlastnost mužů, mohou

však prostřednictvím této dobré vlastnosti vstoupit do tebe špatné vlastnosti.

Prorok proto řekl: V islámu není mnišství, to znamená úmysl vzdát se žen, protože cestou mnicha bývá osamělost, přebývání v horách, nestýkat se s ženami a vzdát se světa. Všemocný Bůh ukázal výbornou, skrytou cestu. (Jaká je to cesta? Ženit se s ženami.) Takže musíme vytrpět tyranii žen, naslouchat jejich hašteření a projevovat trpělivost, a tak zjemňovat povahu. Vždyť 4. verš 68. súry Koránu hlásá: Vskutku přeci povaha tvá je vznešená.“

Rúmího dílo doplňuje ještě množství dopisů, které psal svým přátelům a vynikajícím osobnostem své doby. Přesvědčivě dokreslují osobnost velkého myslitele a básníka.

Tvorba Džaláleddína Rúmího se velmi rychle rozšířila do všech oblastí íránské kultury i za její hranice. Najdeme obdivovatele od Bengálska na východě po učitele a žáky madrasy 16.–18. stol. v muslimských oblastech Balkánu — je to patrné i z počtu rukopisů *Masnaví* a *Díváne Šams*, jež se zachovaly. Džaláleddínovo dílo zapůsobilo mocně v Turecku, kde vznikly desítky komentářů a kde bylo *Masnaví* několikrát přeloženo do turečtiny. Do počátku 20. stol. se recitovaly a vykládaly Rúmího verše na veřejných shromážděních. Pozornost Rúmího dílu ostatně věnují v Íránu,

Turecku, Tádžikistánu, v Pákistánu, Afghánistánu do současnosti — v Afghánistánu, který pokládá Džalálleddína za svého, byly nedávno vydány starší texty v paštském jazyce, jež svědčí o vlivu *Masnaví* na paštskou literaturu, a přední afghánský básník Chalílulláh Chalílí napsal o Rúmím oslavnou poému *Az Balch tá Konjá* (Z Balchu do Konye). Mimořádná pozornost Rúmího dílu vždy byla a je věnována v Pákistánu a v muslimských oblastech Indie — to se odrazilo silně v díle básníka Muhammada Ikbála, který psal také perské verše.

Do Evropy uvedl ukázky Rúmího tvorby rakouský diplomat a orientalista Josef Hammer-Purgstall (1774–1856), který si básníka velmi vážil. Zpočátku však ani J. W. Goethe, ani orientalisté nepřijímali Rúmího příliš vlídně — teprve překlady Friedricha Rückerta přinesly určitý obrat. Německý výbor potom uveřejnil brněnský rodák Vincenc Rosenzweig ve Vídni r. 1838. Celé dílo v perském jazyce na základě četných rukopisů vydal Reynold A. Nicholson v Londýně v letech 1925–1940. Alespoň ukázky byly přeloženy do řady dalších jazyků.

V české překladové literatuře se objevuje první Rúmího gazel r. 1841 v olomouckém vydání Básní Vincenta Furcha. Brzy nato Karel Sabina přinesl další ukázkou v obsáhlém a zajímavém článku Procházky

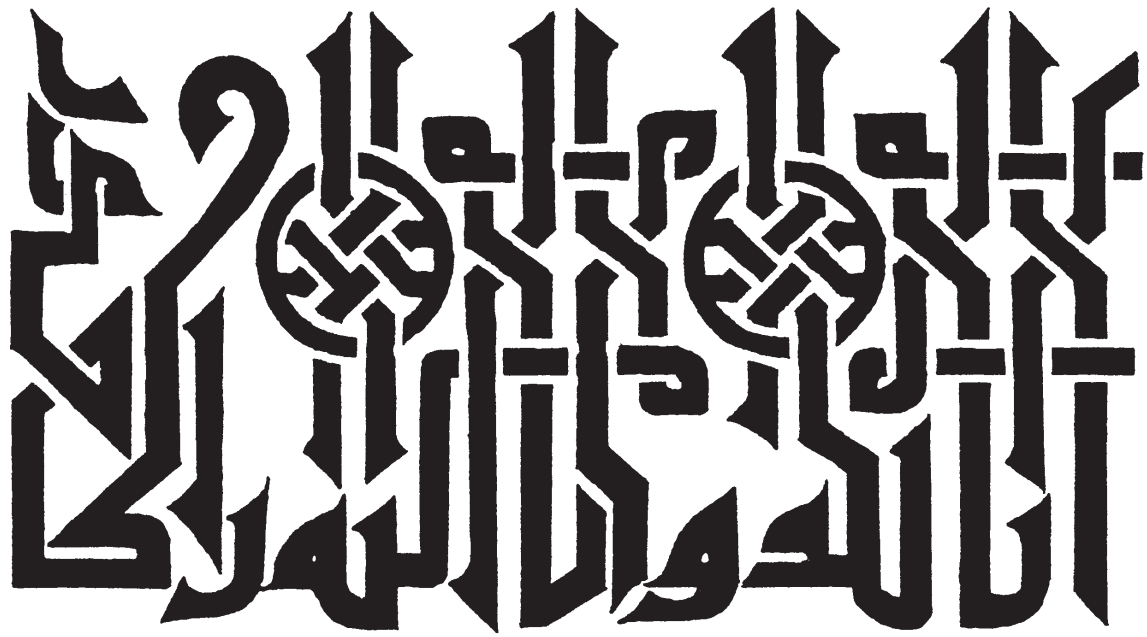
v oboru mystiky, romantiky a bájení (Časopis Národního muzea 1847). Devatenáct Rúmího čtyřverší publikoval Miroslav Tyrš v Květech r. 1870 a v témže roce v článku Mohamed a nauka jeho uveřejnil překlad Rúmího gazelu, který pregnantně vyjadřuje jeho súfíjské přesvědčení:

*Aj vzhlednuv v prostor, zřel jsem všude dlíti jedno,
do moře patřiv, zhlédl jsem ve všem vlnobití jedno.
Jáť v srdce patřil, byloť moře, prostor světů
s tisíci snů: než zřel jsem ve všech sníti jedno.
Ty's první, poslední, ty's vnitřek, vnějšek, celek,
i v barvách světla tvého zřím se skvíti jedno.
Ty's od západu k východu rozprostřen,
než na všech stromech pučí tobě kvítí jedno.
Čtyř spurných zvířat táhne na povozu světa,
na uzdách krotcí tvých se zdají býti jedno.
Vzduch, oheň, země, voda v jedno sloučeny jsou,
aniž by troufalo se tobě příti jedno.
Jen tobě u všehomíru nechť všecka srdce tlukou,
aniž by meškalo kdy tebe ctíti jedno.*

Jednu báseň přeložil Svatopluk Čech r. 1875 a větší počet překladů najdeme v Květech od Přemysla Hájka, žáka Rudolfa Dvořáka, ve spolupráci s Janem Axamitem r. 1902. Mnoho gazelů přeložil Miloš Dvo-

recký ve 30. letech, jež však zůstaly v rukopise — čtyři z jeho pozůstalosti byly zařazeny do našeho výboru. Po druhé světové válce uveřejnila několik překladů v *Novém Orientě* r. 1949 Věra Kubíčková a společně s Janem Rypkou přinesli v knize *Po cestách Alláhových* r. 1949 překlad Příběhu o muži, který se poděsil Azráíla. Roku 1975 v *Novém Orientě* a r. 1978 ve *Světové literatuře* vyšlo několik překladů z *Masnaví* a menší pojednání o Rúmím. Některé české a slovenské knihovny vlastní původní rukopisy Rúmího *Masnaví* i jeho komentářů. Dobrou úroveň má rukopis bratislavské univerzitní knihovny nazvaný *Masnavíje šaríf* z 16. stol. — pak tu jsou ještě dva výbory z *Masnaví*, z nichž jeden obsahuje soubor Rúmího čtyřverší. Státní knihovna ČR v Praze chová *Masnaví* z r. 1429/30, dále jeden výklad *Masnaví*. Dva výbory z *Masnaví* jsou rovněž v knihovně Orientálního ústavu České akademie v Praze.

O Rúmím napsal obsáhlé heslo Rudolf Dvořák v *Ottově naučném slovníku* (jsou tu dokonce dvě hesla: jedno pod jménem Džaláluddín, druhé Rúmí). Rúmí byl zařazen do všech českých i slovenských literárních slovníků, jež vyšly po druhé světové válce, a důkladné pojednání o Rúmího životě a díle obsahují *Dějiny perské a tádžické literatury* z pera Jana Rypky (1957, 1963). Rypka má rovněž velmi pěkný esej o íránském súfis-

My Bohu patříme a k Němu se vrátíme.

Korán, súra 2/151. Kúfí 13. stol.

mu v obsáhlejším článku Bůh a svět v íránské mystice, který vyšel ve Zvonu r. 1940. Rypka se za svého íránského studijního pobytu v letech 1934–1935 seznámil s představeným řádu *ne' matolláhi*, šejchem Šamsolorafá. V eseji dává nahlédnout do životního stylu a myšlenkového života takové osobnosti. V diskusi na Rypkovu otázku: „A co člověk?“ šejch odpověděl: „Jako jest vesmír obrazem Absolutního bytí, tj. Boha, obrazem promítnutým do zrcadla nebytí, tak jest člověk okem v tomto obraze. Díváme-li se do zrcadla, po-

střehneme malinký obrázek sebe sama ve zřítelnici: rovněž tak jest Bůh promítnut do onoho oka, jímž jest člověk. Člověk nosí ve svém srdci reflex Boha, reflex nekonečného Krásna. Mostem lásky k tomuto reflexu-člověku jdeme k lásce ke Světlu, jež vrhá onen reflex. Po celý život musíme proto milovat, abychom splynuli s Věčným Krásnem jako milenec s milenkou. Nikoli však tato láska ke spanilé lidské tváři, ač tato tvář je vsutku něčím Božím, reflexem a partikulí Nekonečného, jež se skrývá v nás ve všech — nikoli tato lidská láska, nýbrž ona nehmotná jest pravou a skutečnou láskou. Vede k ní jen těžká cesta odklonu od všakého egoismu.“ Šamsolorafá také dbal, aby Rypka v předvedených náboženských sezeních slyšel i „bibli islámské mystiky“, moře moudrosti a hory problémů, Moulavího *Masnaví*.

Jan Rypka líčení ušlechtilého starce končí slovy: „...i dnes dýchám s rozkoší vůni narkotických květů, které rozzářily v perské zahradě mystické spekulace o Alláhovi — Krásnu. V této myšlence jest zakořeněna téměř celá perská poezie. Boží mužové byli básníky a básníci božími muži.“ Slova svědčí o Rypkově úctě k myšlenkovému dědictví íránského lidu i jeho toleranci — a současně nám přibližují osobnost Džaláleddína Rúmího, básníka absolutní lásky.

شعری معنوی
Z *Masnavi*

Našore: al-ismatu lilláh — čistota náleží Bohu.

Dole: aššukru lilláh — dík náleží Bohu.

*To celé dvakrát,
jednou pozitiv, podruhé negativ.*

Píseň o flétně

Slyš flétnu z rákosu, slyš její vyprávění,
jak oplakává všechna odloučení.
Od dob, kdy uťal mě v mém rákosišti nůž,
když zalkám, naříká žena, pláče muž.
Srdce chci poranit žalostí z odloučení,
a tak mu vyjevit svou bolest z rozloučení.
Koho od kořene oddělil někdy čas,
prahne s ním spojen být, chce s ním být jedno zas.
Já v každém kruhu jsem svým lkaním zaznívala
a družkou nešťastných i šťastných jsem se stala.
Každický ve mně chtěl svou přítelkyni mít,
mé vnitřní tajemství nesved však odhalit.
Není mé tajemství vzdáleno mému lkaní.
pro oko, pro ucho není však k rozpoznání.
Tělo a duše jsou navzájem ke spatření,
uvidět duši však nikomu dáno není.
Ani van, ani dech — zvuk flétny ohněm zní,
kdo nemá oheň ten, dojde jen k ztracení.
Ten oheň lásky, jenž tají se ve třtině.
to vření lásky je ukryté ve víně.
Všem láskou nemocným přítelem flétna je,
její melodie trhají závoje.
Kdo z lidí o jedu či protijedu ví,
jaký má flétna: má soucit i přátelství.

O cestě krvavé chvějivě flétna zní.
Madžnúnovu lásku líčí i trápení.
Nechápe smysl ten, než kdo je v extázi,
jen ucho vnímá, co z jazyka vychází.
V strádání naše dny jsou zcela bez hranic,
jenom ty s trápením šly s námi času vstříc.
A jestli odešly, jděte si! řekni, jistý,
ty zůstaň, neboť' jsi nejčistší ze všech čistých!
Krom ryby každý je vodou hned přesycen,
kdo bez obživy je, tomu je dlouhý den.
Slova zkušeného nechápe nezralý —
pak krátké slovo jen — a sbohem z povzdálí.
Přervi pouta, synu, hej, abys volný byl,
stříbru a zlatu jak dlouho bys otročil?
Jestli chceš do džbánu vlít moře nezměrné —
vejde se do něj snad osud jednoho dne?
Oči závistivce se nenaplní dřív
než mušle perlami — tak opět získá klid.
Kdo z lásky roztrhne šat ke své radosti,
je prost všech nesnází a nezná žádosti.
Sláva tobě, lásko, v stesku i ve štěstí,
lékaři všech našich strastí i bolestí!
Léku proti pýše skromnosti vzdálené,
ó ty náš Platóne, ó ty, náš Galéne!
Pozemské tělo jí dospívá do ráje
a horu roztančí láska, jež věčná je.

Milostí lásky i Sinaj byl opilý,
Mojžíšův osel pad, jak byl by bez síly.
Kdybych své srdce sám ve shodě se rty měl,
zkazky bych pravdivě jak flétna vyprávěl.
Od spoluhlavicích kdo by se odpoutal,
stává se bezhlasým, byť by sto řečí znal.
Když růže odejde a zanikne-li sad,
písni slavíka v ní nelze už naslouchat.
Milenka hudba je, zamilovaný tón —
milenka žije dál, i když tón má svůj skon.
Jestliže láska se otevře do všech stran,
pak je jak boží pták, svobodná, bez zábran.
Jak já mám pochopit svou cestu, kudy kam,
když světlo přítele, ubohý, postrádám?
Láska je tajemství a žádá vysvětlení,
zrcadlo, i když je zrcadlem, zrádcem není.
Víš, proč tvé zrcadlo nelže a zrádcem není?
Je čisté, čiré je, zbaveno omlžení.

Chalífa a Lejlí

Chalífa se zeptal Lejlí: „Řekni, co jsi zač?
Kvůli tobě Madžnún blázní, neví proč a nač?
Nelišíš se krásou přec od jiných krasavic!“
Odvětila: „Nejsi Madžnún, mlč a nemluv víc!
Věř, že kdybys Madžnúnovy oči měl ty,
bezpečně by patřily ti oba světy.
Při tvé střízlivosti se zdá Madžnún šílenec.
V cestě lásky střízlivost je ale špatná věc!“
Každý, kdo by v nádherném snu bdělost zachoval,
je s ní na tom hůř, než kdyby jenom tvrdě spal.

Basmala, písmo dívání.

Zloděj a vykladač práva

Jeden znalec šaríatu kdys hadříků si nasbíral,
vycpal si jimi svůj turban, aby jej pak ukázal
v Mekce řadě přátel svých
v shromáždění učených.

Klůcky ze starých chalátů natrhal a dovnitř cpal,
navrch však si onen turban bílou látkou omotal.
Jako rajský oděv hlavy svrchu se ten turban skví,
uvnitř však jak farizej je — to je jeho tajemství:
stará vesta, kajda v cárech, kusy kůže, hábity
v tom honosném turbanu tu uvnitř byly ukryty.

Jednou fakíh do mešity vyšel časně po ránu,
chtěje získat úctu, obdiv, hlavu v novém turbanu.

Na temné cestě však čekal nenechavý člověk zlý,
číhal tady na příchozí, měl zlodějské úmysly.

Sebral muži turban s hlavy a hned do běhu se dal,
utíkal s ním, nezastavil, jako vítr v dál se hnal.

Fakíh spustil křik a nářek: „Synu, slyšíš, zastav hned,
neutíkej, vrať ten turban, dej ho sem, vrať mi ho zpět,
běžíš jen s pár hadříky, nuž, otevři ho, dobře vím,
že mi ho rád potom vrátíš. Vrať ho! Já ti odpustím!“

Zloděj turban rozvinul — a po té tahanici
vypadlo na tisíc klůcků rovnou na ulici.

Z důstojného turbanu tak zůstal za čas krátký
ve zlodějských rukou jen sáh ušlechtilé látky.

*Část fátihy, úvodní súry Koránu,
ve formě „lodi spásy“.*

Zloděj mrsknul hadrem na zem: „Tohleto si vem,
oklamals mě, darebáku, tímhle podvodem!
Jak hnusný klam a úskok! Nestydíš se lhát?
Takhle jsi mne, podvodníku, zlákal do tenat.
Nestydíš se za ty hadry — špína páchne z nich!
Pro tvou nestoudnost se teď brodíme v odpadcích.“
Fakíh na to: „Moje vina, ano, uznej ale přeci,
předem jsem tě upozornil na podstatu věci!“

Slon v temné místnosti

Slon stál v místnosti, jež temná byla celá,
skupina Indů jej tam předváděla.

Přišlo mnoho lidí, poznat si ho přáli,
a tak do té tmy tu mnozí vstupovali.

Že nebylo možné očima ho zřít,
chtěli si ho potmě hmatem prověřit.

Jeden sloní chobot nahmatal a v kvapu
prohlásil: Slon je jak roura od okapu.

Ruka druhého na ucho narazila.

Slon je jako vějíř, jeho slova byla.

Další dohmatal se nohy, sáhl hloub,
pak řekl, že slon je určitě jak sloup.

Jiný přešel dlaní po slonově hřbetu
a tvrdil: Ten slon je jak ta lavice tu.

A tak každý slona jenom za to měl,
jak ho nahmatal a co mu připomněl.

Podle hmatu každý jiný názor má,
kde čte jeden dé, tam druhy přečte á.

Kdyby všichni v ruce jasnou svíci měli,
v dobrozdání by rozdíly vymizely.

Schopnost vnímání je dlaň ruky, nic více,
nestačí dlaň na vše, není-li v ní svíce.

Pohled na moře a na pěnu je dvojí:

Pozoruj jen moře, pěna neobstojí!

Povídka o lovcí hadů

Poslechni si, co sám jsem slyšel nejednou,
věz, je v tom smysl skryt i s vůní tajemnou...
Byl jeden zaklínač, do hor se vydal kdysi,
že ke svým produkcím hada tu uloví si.
Jsi-li dost důkladný, pak přijdeš na tu věc:
kdo hledá úsilně, nakonec najde přec.
Velkého hada zde náš hledač najít chtěl,
pohořím v závějích pozorně procházel.
Tu spatřil mrtvého hada — byl obrovský jak drak,
při prvním pohledu zhrozil se lovcův zrak.
V mrazivém období lovec se zapotil:
našel tu hada — a umrlý drak to byl.
Třebaže lidé jsme, přírodě vládneme,
někdy nás nicotnost k údivu dožene.
Nálezce nález si sebral a chutě hned
k Bagdádu pospíchal, chtě tady předvádět
draka, jenž veliký jako sloup domu byl,
aby od diváků peněz si nalovil.
„Když toho draka jsem přinesl až sem k vám,
jsem z toho unaven, námahou nedýchám.“
Že je had mrtvý, se zaklínač domníval,
ten byl však živý a lovec to nepoznal.
Byl jenom ztuhlý, což zavínil mráz a sních,
byl ale živý, jen znehybněl v závějích.

Když dospěl k Bagdádu, zklidnil se lovcův zmatek,
chtěl představení mít na jedné z křižovatek.

Na břehu Tigris se zastavil na cestě
a zpráva letěla v Bagdádu po městě:
Velkého draka sem přinesl lovec čilý,
připravit vzácnou a nevšední kratochvíli.

Sto tisíc hlupáků našlo se v jedné chvíli,
aby se kořistí nálezce pobavili.

Těsně, jak réva dům, obkroužili ho směle,
jako dav muslimů slavného kazatele.

Čekali, hlučeli, on mlčky čekal taky,
až všichni sejdou se, až jich tu budou mraky.

Bylo jich víc a víc, přišli jak ke slavnosti,
stáli tu velmoži i lidé zcela prostí.

Sto tisíc žvanilů sešlo se v shromáždění,
stál jeden za druhým, zástup hlav k nespočtení.

Muži i ženy, dav, nešlo se ani hnout,
tak jednou vypadat bude Poslední soud.

Had ztuhlý od mrazu, děsivý, obrovitý,
byl stovkou rohoží po celém těle krytý,
silným provazy spoután a ujařmen,
protože lovec byl chytrostí obdařen.

V zmateném volání přečetných diváků
dopadal na hada žár slunce Iráku.

Ten zahřál zvíře tak, že dosud ztrnulá
kamenná nehybnost všech údů minula.

Byl mrtvý, obživil, když před očima všem
hýbal a kroutil se jakoby zázrakem.
A svými pohyby dovedl všecken lid
ten velký mrtvý had ukrutně udivit.
V nářku a ve zmatku lidé v tom shromážení
ustupovali zpět, náramně překvapení.
S velikým řevem had zpřetrhal jařmo pout,
a ta se do všech stran mohla teď rozlétnout.
Rozhodil okovy, zdvihl se, zpěniv krev,
ohyzdný strašný drak, řvoucí jak stepní lev.
V útěku přemnohý o život přišel tady,
mrtví se v stovkách vršili na hromady.
Zaklínač zkameněl, strach zděsil ho jak mor:
cože to přinesl jsem ze stepí a hor?
Probudil vlka a teď není vyváznutí,
nevěda, že jde vstříc andělu vlastní smrti.
Drak slupl hlupáka tak, že se nedokáže
přirovnat k tomu sám masakr Hadždžádže.
Drak nesnází tě, zlem neohrozí, jak víš,
neštěstí míjí tě, pokud ho nevzbudíš.
Nezahřívej ho však, v poklidu nech ho spát,
abys pak nemusil zpozdile litovat.

Gazely

*Ghazal — gazel.
Novodobý nápis, název filmu.*

Šaríat — má slova.

Taríqat — mé skutky.

Dosažení pravdy — můj majetek.

Vyznání islámského mystika.

LÁSKA NA SRDCE ZÁKLAD klade všem,
ostatně, ó duše, kde spravedlnost naleznem?
Jiní osvobozují otroka,
láska svobodnému ale bývá jhem.
Kéž jsi mne, matko, neporodila!
Co si mám počít se svým osudem?
Chosrou a Šírín jsou v životním spojení,
Farhádovi nářek, pláč a trýzeň zbyly údělem.
Farhádova motyka a hora Bístotún
rozmělňují žulu, ba i ocel každým dnem.
Pro voňavou kadeř milenky
cedrový hřeben jak by byl mým snem.
Verše Šamseddína z Tabrízu naplnily
Egypt, Sýrii, Basru ba i Bagdád úžasem.

LÁSKA JE VZLÉTAT K NEBI v okouzlení,
sta roušek strhnout v každém okamžení,
zatajit dech při prvním vydechnutí,
zadržet krok v posledním vykročení.
Za neviditelný považovat svět,
vidění sebe mít za nevidění.
Řekl jsem: Srdce budiž požehnáno,
v kruhu milujících dojdeš-li v svém spění.
Svět z oné strany budeš pozorovat,
vnikneš-li v stezku v hrudi bez prodlení:
Ó duše, odkud jde k tobě ten dech?
ó srdce, odkud tep tvůj má své chvění?
ó ptáku, se mnou řečí ptáků mluv,
ať pro ztajené najdu rozřešení!
Srdce řeklo: Bylo jsem v dílně věčna,
z vody a hlíny stvořit dům v svém chtění.
Odletělo jsem z dílny pozemské —
stavělo ji jen lidské přičinění.
Že nemohu už odporovat dál,
změnit se v míč měl bych se z přinucení!

CO MÁM DĚLAT, MUSLIMOVÉ,

když neznám teď sebe sám,
nejsem křesťan ani žid, nepatřím už ani k vám,
nejsem ze západu, z východu, ze souše ani z moře,
nejsem ze hlubiny země, marně zírám ke hvězdám,
nejsem z vody ani z hlíny, z větru ani z plamene,
nejsem z chatrče či zámku, vlastní původ nepoznám,
nejsem z Indie či z Číny, z Bulgháru či ze Saksínu,
nejsem ze země irácké, vzdálen je mi Chorásán,
nejsem z toho či onoho světa, z pekla ani z ráje,
nejsem z Adama a z Evy, cizí Ferdous i Rizván.
Moje místo bezmístné je, znamení je bez znamení,
nejsem tělo ani duše, duši ve svém milém mám.
Odvrl jsem podvojnost,

vím, že dva světy jeden jsou,
jenom jediného volám, jenom jediného znám.
On první i poslední je, vnější je i vnitřní,
nic neznám než Bože — já hů, v životě se nevyznám.
Jsem opilý číší lásky, oba světy matou se mi,
toulce jen a popíjení úplně se oddávám.
Jestliže jsem ve svém žití jednou vdechl bez tebe,
z té hodiny, z toho času lítosti teď propadám.
Jestliže se jednoho dne dech můj spojí s dechem tvým,
zřeknu se obou dvou světů, s radostí se obou vzdám.
ó ty Šamsi z Tabrízu, tak jsem v tomto světě zpit,
že krom toho hýření už nic jiného nehledám.

Milenka jako slunce září.
Milenec jak atom krouží v okouzlení.
Když rozechvěje se vánek lásky,
roztančí se každá větev, která suchá není.

Velice se unaví tvá duše
tím nebo oním chtíc se proslavit.
Pocházíš-li z lidí, jednej s lidmi,
jsi-li jak andělé, na nebi musíš být!

Ti, kteří od dobra přátel se oddělí,
slyší dech lupičů, žijí v zlu každým dnem.
Zpátky se pak plazí jak kulhavé kozy
a vlk je zadává jednoho po druhém.

Jednej a čiň dobro, ať je známé světu,
svět nevymáhá dobro od dobrého.
Majetek všech trvá, tvůj zůstane také,
lépe však, když dobro zůstane místo něho.

Basmala ze 16. stol. od Ahmada Karahisári.

Z plamene lásky se ledovce zahřejí,
od záře lásky změknu i kameny.
Nesud', ó příteli, vinu milenců tvrdě:
z vína lásky člověk stud ztrácí, zmámený.

Ze tvé laskavosti zmilostní i žula,
sotva se nohy tvé roztančí — od té chvíle.
A jen se zatřpytí dva řetězy tvých copů,
i moudrý Šalomoun zblázní se pošetile.

Jednání vycházet musí z vnitřku srdce,
uzel nerozetneš, když nasloucháš legendám.
Pramen vody, který prýští uvnitř domu,
lepší než řeka je, jež zvenčí teče k nám.

Nesnáším rubín, z něhož ametyst se stane,
nesnáším lásku, jež po tři dni trvá jen,
nesnáším zemi, ve které se žebrá,
nesnáším svátek, jenž slaví se v postní den.

Basmala, písmo ta'liq z r. 1932.

Bud' stále šťastná a tvůj ret nechť věčně usmívá se,
duše i srdce milenců nechť veselí se z tebe.
Člověk, který tě uvidí a nezaraduje se,
je zasmušilý, zatrpklý, jak když ho v duši zebe.

Láska je to, co lidi obšťastňuje,
láska je to, co dává nám spokojenosti dar.
Nás nezrodila matka, ne, nám život láska dala.
Sláva a díky matce tvé, ať mlád jsi nebo stár!

Vzpomenu na tebe, srdce se roztepe,
z očí se vyřine krvavá slza vřelá.
Zpráva o nepříteli dospěje v světa kraj,
ztrápené srdce se hotoví vylétnout z těla.

Můj bejt, gazel i báseň odnesla voda,
potřeby, které jsme neměli, odnesl příval i čas.
Dobro i zlo, askezi i naši zbožnost
přinesl a opět odnesl měsíční jas.

Sladší je láska, z níž plynou strážně,
mileneč není ten, kdo by se vyhýbal své strážni stálé.
Jen ten je odvážný, kdo v něze lásky,
jakmile láska dorazí k duši, dá duši vale.

Je-li den nevlídný nebo je pod mrakem, prší,
nezbytné, aby se přátelé sešli v tom čase.
Protože přítel přítele osvěží,
jak soubor růží, jenž vykvete zjara v ohnivé kráse.

Po výrocích hlupáků hod' vždycky kamenem,
k světu bystrých připoutej se ještě dnes.
S nehodnými nezastav se ani na chvíli,
dáš-li zrcadlo do vody, chytí rez.

Ó spící narcisi, ukradls mi spánek,
ó zářící lilie, vzala jsi mi jas,
ó radostný hyacinte, tvou vinou mám horečku,
ó převzácný klenote, kdy tě najdu zas?

Ediční poznámka

Do souboru českých překladů jsme zařadili převážně ukázky z *Masnaví*. Jsou to jednak vybrané veršované didaktické bajky a příběhy ze šesti daftarů Rúmího díla a především část prvního daftaru nazvaná *Lev a zajíc*, jež byla přeložena v plném rozsahu podle edice R. A. Nicholsona doplněné v Teheránu r. 1935–1937. Tato rozsáhlá poéma naznačuje zřetelně složení celého díla a jeho súfíjský charakter.

Ostatní vybrané historiky jsou přeloženy z výboru *Bánge náj* (Pláč flétny, Teherán 1958), který sestavil významný současný spisovatel Mohammad'alí Džamálzáde, a podle tádžického vydání *Hikójahóji chalqíji „Masnaví“* (Dušanbe 1963) od znalce klasické persko-tádžické literatury a spisovatele Rasúla Hódí-zódy. Gazely, které výběr přináší, jsou částečně vyňaty

z Rosenzweigovy edice (Vídeň 1838) a dále z tádžické publikace Nódira Odilova *Džahónbíníji Džalóiddín Rúmí* (Světový názor Džaláloddína Rúmího, Dušanbe 1964), jež v příloze obsahuje několik charakteristických gazelů. Gazely na str. 176–181 přeložil orientalista Miloš Borecký (1903–1954) ve 30. letech — zachovaly se v literární pozůstalosti jeho učitele Jana Rypky a nebyly dosud uveřejněny. Poslední dva gazely na str. 182–184 přeložili Přemysl Hájek s J. Axamitem. Čtyřverší byla přeložena převážně ze souboru asi pěti set čtyřverší, publikovaných v tádžickém literárním časopise *Sadóji Šarq* (Hlas Východu) z r. 1972.

V přepise jmen, názvů, děl apod. je až na malé výjimky pro jednotu užito standardní výslovnosti dnešního perského jazyka.

Obsah

Král perských mystiků	5
Z Masnaví	35
Píseň o flétně	37
Padišáh a otrokyně	40
Jak vlk a liška lovili ve lvích službách	53
O milenci, který usnul	56
Lovec a stín ptáka	58
O tetování jednoho Kazvínce	59
Bajka o velbloudovi, krávě a beranu	61
O jednom Arabovi a jeho pytli písku	63
Zloděj ovoce a sadař	66
O čtyřech Indech	67
Chalífa a Lejlí	68
Zloděj a vykladač práva	69
Slon v temné místnosti	71
O Oghuzech, kteří se chystali zabít člověka	72
Povídka o barevném šakalovi	73

Učitel a šilhavý žák	75
Hluchý a nemocný	76
O tom, jak jeden chudák hledal obydlí	79
Zloděj a policejní velitel	80
O ptáku a lovcí	81
O jednom chvastounovi	84
Nemoc stáří	86
O Lukmánovi a otrocích	88
Vyprávění o zahradníkovi, súfím, bohoslovcí a sejjedovi	90
O muhtasibovi a opilci	94
O chlapci naříkajícím nad otcovou rakví a o poznámce Džúhího	95
O zlatníkovi	97
Zloděj a bubeník	99
Soudcův nářek nad posláním a odpověď jeho zástupce	100
Hokynář a papoušek	101
O Arabovi a jeho psu	103
Jak se jeden člověk radil s druhým	105
Vyprávění o stromu s životodárným ovocem	107
Podobenství	111
Velbloud a myšák	112
Jak šáh z Termezu hrál šachy se šaškem	114
Vyprávění o jednom hospodáři	115
O lvu a zajíci	116

Myšák a žába	157
Povídka o lovcí hadů	160
<i>Gazely</i>	163
Láska na srdce základ klade všem...	165
Láska je vzlétat k nebi v okouzlení...	166
Co mám dělat, muslimové...	167
Tys vládce můj i snažení...	168
Byl jsem toho dne, kdy jména nebyla...	169
Obcházej vždy Kábu srdce, jestli srdce máš.	171
Svého miláčka jsem viděl, kol domu se bral...	172
Jsem malíř i sochař, vím...	173
Stár jsem, mlád jsem, šíp jsem. luk jsem...	174
O půlnoci jsem vzkřikl:...	175
Ráno svitlo, mladý muži...	176
Já tebe jen si v celém světě žádám...	177
My příští podruhé, jarní jak vítr začíná vát.	179
Takové když krále zřel jsem...	181
Co se stalo muslimové?	182
On: „Kdo u vrat?“	183
<i>Čtyřverší</i>	185
Arabské písmo a islámská kaligrafie	203
Vysvětlivky	223
Ediční poznámka	233

قصه الله العزیز

بشنوا من فی چون حکایت میکند
 سینه خوانیم شرح شرحه از فراق
 من بهر عشق نماناں شدم
 سر من از مال من دور نیست
 آتش است این با ناله و آه
 ای حریف هر که از یاری برید
 فی حدیث ماه پر خون می کند
 در غم ما روز با بیکاه شد
 هر که بدو ماین از آتش سیر شد
 بندگی بش از ادای سپهر
 کوزه چشم هر یمنان پر شد
 شاد باش از عشق خوش خور ای
 جسم خاک از عشق بر افلاک شد
 بابت مساز خود در خفتی
 چون نماند عشق با پروان او
 عشق خردا کن سخن برود

از جدا بسا سگایت میکند
 تا بگویم شرح درد اشتیاق
 جفت بد حالان و خون جانان
 یک چشم و کوش آن نوزیت
 هر که این آتش ندارد نیست یاد
 پرد تا آتش پرد تا ای ما درید
 قهقهه عشق بخون می کند
 روز تا با سوز پا سهره شد
 هر که در روزیت روزی می شود
 چند باشی بندگیم و بند زار
 تا صدف قانع نشد پر در شد
 ای طبع حلیه عفتها بح ما
 گوهر در رقص آمد و جلال شد
 همچو من کننتیها کنستی
 نشنوی زان پس ز جلال سر
 او چه مرض ماندی پروان او
 آینه خاز نبود چون بود

از نیتسان تا ما بر مد اند
 هر کس بود و رماند از اصل خوش
 هر کس از از نطن خود شد با من
 تن ز جان و جان ز تن مستور
 آتش شستگندائی قفا در
 همچو منی و تریاکی که دید
 محمد این مونس جزئی مونس
 روز یا گرفت کوزه با کشت
 در دنیا بد حال کجایه بیخ خام
 که بر بنی بجزر دارد کوزه
 هر که جامه ز عشق جاک شد
 ای دوان نخوت و ناموس ما
 عشق جان طور آمد عاشقا
 هر که او ازیم زبانی شد جزوا
 جمله عشوقست عاشق پرده
 من چگونه ماکوش دارم پیش او
 آینه جاست از ان نماز

از نیتیم مرد و زن نالیده اند
 باز جوید روزگار وصل خویش
 از درون من بخت اسرار من
 یک کس را دید جان مستور
 پوشش شستگندائی قفا در
 همچو منی و تریاکی که دید
 مرد با ترا مشری هر که خوش
 تو بان ای آنک چون تو پاک
 بس سخن گویا باید و استلام
 چند کجند قسمت یک روز زده
 او ز حرف عیب کل پاک شد
 ای تو افلاطون و جالبینوسا
 طومرست و فرطوس صاعقا
 ای زبان شد که چه دارد صد
 زنده و مشوق و عاشق مرد
 چون نماند نوباریم پیش او
 ز آنکه نگار زارش ستار

حکایت عاشق شدن پادشاه بن کینزلی
و خریدن

